

Menneskerettigheter i fortid, nåtid og fremtid

Torkil Åmland

Copyright 2020 © Torkil Åmland og Egill Danielsen Stiftelse. Noen rettigheter reservert.

Dette heftet er tilgjengelig under Creative Commons-lisensen CC BY-NC-ND (Navngivelse-Ikkekommer-siell-ingen bearbeidelser 4.0 Internasjonal) jf. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>. All bruk skal skje under denne lisensen.

Lisensen innebærer i korte trekk følgende:

1. Du kan bruke, kopiere og redistribuere artikkelen i ethvert medium og ethvert format.
2. Forfatteren skal alltid krediteres.
3. Det skal alltid oppgis lenke til Creative Commons-lisensen artikkelen er publisert under (se lenke over).
4. Artikkelen eller deler av den kan ikke brukes til kommersielle formål.
5. Du kan ikke distribuere omarbeidede versjoner av artikkelen.

Tilrettelegging og grafisk utforming: Dag-Askild Bleka.

Denne artikkelen er en omarbeidet utgave av en artikkel som først ble publisert i Margunn Serigstad Dahle (red.): Våg å tenke. Egill Danielsen Stiftelse 2012.

Bilder og illustrasjoner:

Side 3: Gerd Altmann på Pixabay

Side 4: Godfrey Kneller / Public domain

Side 5: Jean Leon Gerome Ferris / Public domain

Side 6: Maurice Quentin de La Tour / Public domain

Side 7: Bilde av grunnloven: Nasjonalbiblioteket / CC BY (<https://creativecommons.org/licenses/by/2.0>)

Side 8: TPHeinz på Pixabay

Side 10: Markus Baumeler på Pixabay

Side 11: George Frederic Watts / Public domain

Side 16: Arbeids- og sosialdepartementet / CC BY (<https://creativecommons.org/licenses/by/2.0>)

Øvrige fotografier: Shutterstock

Utgitt 2020 av

Egill Danielsen Stiftelse

Nygaten 8

5017 Bergen

www.danielsen-skoler.no

Henvendelser om denne artikkelen eller om artikkelserien kan rettes til dag.askild.bleka@danielsen-skoler.no

---

Torkil Åmland

Menneske- rettigheter i fortid, nåtid og fremtid

Ordet «menneskerettigheter» har en positiv klang for de fleste. Alle vil vi stå på menneskerettighetenes side. Vi deler ut priser til de som kjemper for menneskerettigheter (for eksempel Rafto-prisen i Bergen), vi har internasjonale organisasjoner som arbeider aktivt for å fremme menneskerettighetene (som Amnesty, Europarådet og FN), og vi har flere internasjonale konvensjoner som skal fremme rettighetene (som Den europeiske menneskerettighetskonvensjon og FNs menneskerettighetserklæringer). I 1999 vedtok Stortinget en egen menneskerettighetslov. Alle politikere og partier vil fremme menneskerettigheter, og den som kan hevde å stå på menneskerettighetenes side i den offentlige debatten, vil ha et moralsk overtak.

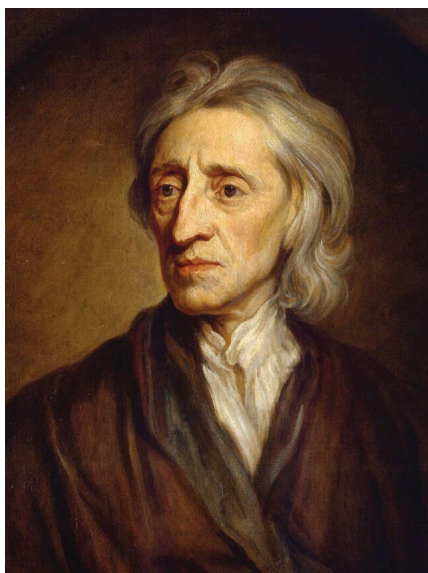
Men det at begrepet «menneskerettigheter» har en positiv klang, utgjør også en fare; når alle vil fylle begrepet med sin egen mening, kan det bli utydelig og uklart hva det egentlig betyr. Mange motstridende standpunkter blir begrunnet med menneskerettigheter; for eksempel vil tilhengere av abort hevde at de slåss for kvinnenes selvbestemmelsesrett, mens motstandere vil hevde at man slåss for barnets rett til liv. Hvordan skal vi da klare å finne ut hva menneskerettigheter egentlig er? Hvilket grunnlag bør menneskerettighetene bygge på, og hva er kriteriene for at noe er en menneskerett – ikke bare et ideal eller et gode? Hvordan bør rettighetene vernes i vår egen grunnlov, og hvilke rettigheter bør vernes der? Og ikke minst: Finnes det en kristen basis for å definere hva menneskerettigheter er?

Jeg skal i alle fall gjøre et forsøk på å finne noen svar. Et godt sted å starte er den historiske utviklingen av rettighetstenkningen. Da må vi tilbake til 1600-tallet i England og forsøke å gi en oversikt over utviklingen frem til i dag. Så ser jeg på noen viktige rettslige rammer for rettighetene i vår egen grunnlov, før jeg ser på ulike grunnlag for rettighetene og diskuterer det kristne verdigrunnlaget i forhold til rettigheter.

Men først tilbake til røttene.

«THE GLORIOUS REVOLUTION» I ENGLAND 1689

John Locke (1632–1704) var en av de viktigste filosofene på 1600-tallet. Han var utdannet ved universitetet i Oxford og var del av et miljø der også Isaac Newton vanket. Locke skrev også avhandlinger om etikk, toleranse og hvordan menneskesinnet er bygget opp.

De Locke-inspirerte liberalerne som skapte den amerikanske revolusjonen, som Jefferson og Franklin, og en med lidenskape- lig tro på frihet og likhet, som Abraham Lincoln, nølte ikke med å slå fast at frihet forutsatte tro på Gud. Den sosiale kontrakten mellom rasjonelle mennesker som fulgte sine egeninteres- ser, krevde en supplerende tro på guddommelig belønning og straff.

1600-tallet var en urolig tid i England. Reformasjonen – som hadde sitt utspring i de tyske fyrstedømmene – rystet også det engelske samfunnet. På den ene siden stod katolikkene, som mente at kongens makt kom direkte fra Gud. De katolske Stuart-kongene fra Skottland hevdet at kongen hadde rett til å styre eneveldig. Kongen var som en far for folket og stod bare ansvarlig for Gud. På den andre siden stod purita- nerne, en kristen bevegelse med utspring i reformasjonen. Puritanerne mente at kongen bare kunne styre med støtte i parlamentet, der purita- nerne stod sterkt. I 1688 endte konflikten med at parlamentet inviterte den protestantiske William av Orange (i Holland) til å bli ny regent. Men før William (og Mary) fikk makten, måtte de godta *Bill of Rights* – et dokument som ga hver borger rett til de grunnleggende friheter og rettigheter.

Men hva var ideene bak Bill of Rights? Året etter Bill of Rights skrev filosofen John Locke *Two Treaties on Government*, der han forsvarte disse og tilbakeviste argumentene for enevelde. I den første avhand- lingen viste han hvorfor eneveldet ikke var av Gud – i den neste viste han hvorfor rettighetene kom fra Gud, og at enhver stat måtte bygge på rettighetene. Dette er det første skriftet som argumenterer systematisk for grunnleggende menneskerettigheter.

Locke skriver:

...that all being equal and independent, no one ought to harm another in his life, health, liberty or possessions; for men being all the work- manship of one omnipotent and infinitely wise Maker, all the servants of one sovereign Master, sent into the world by His order and about His business, they are His property, whose workmanship they are made to last during his, not another's pleasure.¹

Det er flere interessante poeng i det Locke skriver. For det første skriver han at alle mennesker er like. Da mener han selvsagt ikke i egenskaper eller person, men i verdi. Dermed hadde de også de samme rettighete- ne. Dette var ingen selvfølge på 1600-tallet.

For det andre hevder Locke at alle har rett til beskyttelse for sitt liv, sin helse, sin frihet og sin eiendom. Lockes begrunnelse var at alle men- nesker har en allmektig og uendelig vis Skaper, vi er alle tjenere av en suveren Mester, sendt inn i verden etter Hans ordre og for å gjøre Hans gjerninger, vi er Hans eiendom, og vi står først og fremst ansvarlig over- for Ham. Gud har skapt og utrustet hver enkelt med evner og talenter, vi er sendt til denne verden for å gjøre Hans gjerninger og står først og fremst ansvarlig overfor ham. Dermed er det statens oppgave å beskytte retten til liv, frihet og eiendom. Ikke bare det – det er nettopp dette som er statens viktigste oppgave, det er derfor vi i det hele tatt har en stat. Dersom staten krenker denne friheten istedenfor å beskytte den, har folk rett til å gjøre opprør. Friheten er noe som er gitt av Gud til hver

enkelt da han skapte oss – da har staten ingen rett til å ta den fra oss. For Locke var staten en kontrakt mellom borgerne, der statens viktigste oppgave var å beskytte borgernes liv og frihet. Dersom staten krenket dette, brøt den kontrakten, og folket hadde rett til å gjøre opprør.

DEN AMERIKANSKE UAVHENGIGHETSERKLÆRINGEN 1776

I 1770-årene vokste de amerikanske koloniernes krav om selvstendighet. I 1775 brøt det ut krig mellom kolonistene og England, og i 1776 ble den amerikanske uavhengighetserklæringen vedtatt. Uavhengighetserklæringen ga en begrunnelse for hvorfor de amerikanske koloniene burde bli selvstendige. Thomas Jefferson utformet erklæringen slik (utdrag):

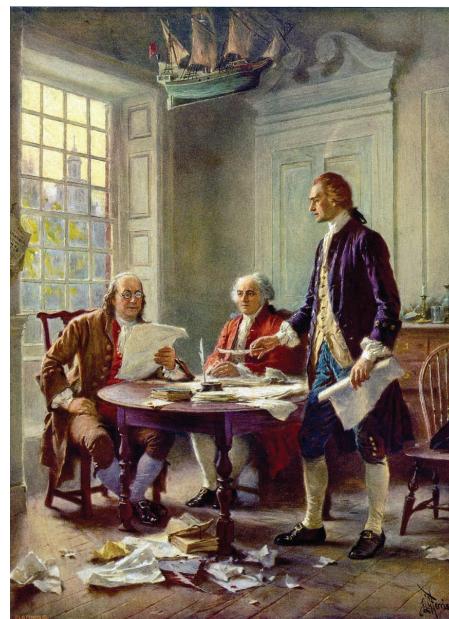
*We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal; that they are endowed, by their Creator, with certain unalienable rights; that among these are life, liberty and the pursuit of happiness. That to secure these rights, governments are instituted among men, deriving their just powers from the consent of the governed...*²

Jefferson er sterkt inspirert av Locke. Alle mennesker er skapt like, og de er utrustet med visse iboende rettigheter av sin Skaper; liv, frihet og søken etter lykke. Hver enkelt hadde rett til å bestemme over sitt eget liv, sette seg mål og følge drømmen i sitt liv. Og derfor var staten opprettet; for å ivareta disse rettighetene. Staten fikk sin makt fra borgerne, gjennom deres tilslutning. Her var ikke rom for enevelde og tyranniske konger – her var statens makt begrenset og regulert, slik at borgernes frihet ble beskyttet. Kolonistene mente England brøt sine egne lover og tok fra dem friheten. Dermed hadde de – etter britisk lov - rett til å gjøre opprør og kreve sin selvstendighet for å beskytte sin frihet.

DEN FRANSKE REVOLUSJONEN 1789

I 1789 brøt det ut revolusjon i Frankrike. Tredjestanden – som var borgere og bønder – erklærte seg for å være en nasjonalforsamling, de revolusjonære stormet det forhatte fengselet Bastillen, og folket marsjerte til det kongelige slottet Versailles utenfor Paris og krevde brød. Kongen ble arrestert og de revolusjonære overtok makten. Samme år ble det vedtatt en menneskerettighetserklæring, som hadde en del likhetstrekk med Bill of Rights og den amerikanske grunnloven.

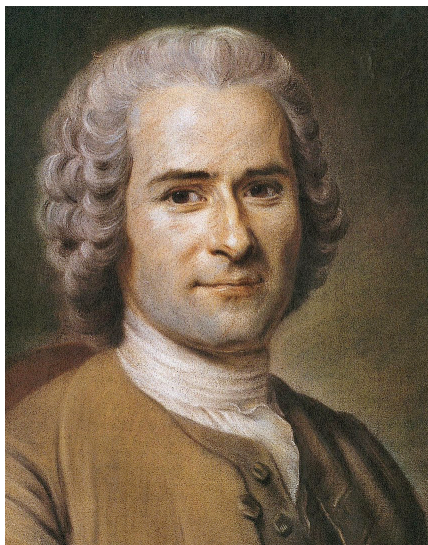
Men den franske revolusjonen hadde noen grunnleggende forskjeller fra den amerikanske selvstendighetskampen. I Frankrike var det bl.a. skriftene til filosofene Rousseau og Voltaire som inspirerte revolusjonen. Rousseau er kjent for sin idé om folkesuverenitet – at makten ligger hos folket. Men det er en grunnleggende forskjell på Rousseau og Locke; mens Locke hevdet den enkeltes rettigheter som det fundamentale, mente Rousseau at folkeviljen – flertallsviljen – var det grunnleggende. Hos Rousseau hadde dermed individet bare de rettigheter

«Writing the Declaration of Independence, 1776.»
Benjamin Franklin, John Adams og Thomas Jefferson gjennomgår et utkast til den amerikanske uavhengighetserklæringen.

.....
Thomas Jefferson (1743–1862) var forfatteren av den amerikanske uavhengighetserklæringen i 1776. Jefferson var plantasjeier i Virginia og hadde selv mange slaver. Han er blitt kritisert for å ikke inkludere slavenes frihet i uavhengighetserklæringen. Jefferson var sterkt inspirert av Locke. Han ble senere den tredje presidenten i USA.
.....

Jean Jacques Rousseau (1712–1778) ble født i Genève, men flyktet hjemmefra da han var 16 år gammel. Han fikk mange innflytelsesrike venner i Paris og var en del av filosofimiljøet der. Han mente mennesket måtte tilbake til naturen, og skrev bøker om statsstyre, økonomi, pedagogikk og filosofi.

flertallet ga det. Og flertallsviljen var representert gjennom staten – altså var all makt til syvende og sist samlet hos staten. Dette ga noen radikale utslag, som da Rousseau hevdet at det er til folkeviljen individet må henvende seg for å vite hvordan han skal være en mann, en borger, en undersått, en far eller et barn, og når det er passende for ham å leve og når han skal dø.³ Individet fikk sitt liv, sin frihet og sine rettigheter fra staten – dermed kunne også staten ta dette tilbake dersom det var nødvendig. Mens Rousseaus rettigheter bygget på folkeviljen, bygget Locke rettighetene på Gud og naturen.

Revolusjonen gikk etterhvert galt. I 1793 overtok Maximilien Robespierre ledelsen av revolusjonen. Under hans regime – som kaltes «den store terroren» – ble titusener av mennesker fengslet og ført til giljotinen uten lov og dom, fordi man mistenkte dem for å være mot revolusjonen. Menneskerettighetene ble krenket på det verste – med begrunnelse i at revolusjonen var fra folket. For å bevare revolusjonen, var det nødvendig med harde midler mot de man mistenkte for å motarbeide den. Dermed var det – som Rousseau hevdet – opp til staten å bestemme hvordan rettighetene skulle gis – eller tas. I 1795 ble Robespierre selv henrettet.

Det var en annen grunnleggende forskjell fra den amerikanske selvstendighetskampen; mens de amerikanske kolonistene var bevisst det kristne verdigrunnlaget, gjorde de revolusjonære i Frankrike opprør mot både kirke og kristendom. Det kan man kanskje forstå ut fra at kirken var alliert med kongemakten i undertrykkelsen av folket. Filosofen Voltaire kjempet mot alt som hadde med kirke og kristendom å gjøre. Fornuften skulle være den nye religionen, og i katedralen Notre Dame ble det holdt gudstjenester til ære for fornuften. Kampen mot kirken førte til at revolusjonen mistet mye av støtten fra folket. Men det førte også til at man mistet det kristne grunnlaget for rettigheter som man hadde i England og USA. Det var ikke lenger noen Skaper som hadde gitt hver enkelt frihet og rettigheter – det var gitt av folkeviljen gjennom staten. Staten gav og staten tok.

DEN NORSKE GRUNNLOVEN 1814

Napoleonskrigene rystet Europa, også det dansk-norske riket. Danmark-Norge ble tvunget inn i en allianse med Napoelon, mens Sverige stod på den andre siden i en allianse med Storbritannia. I 1813 ble Napoelon slått i et stort slag ved Leipzig (i dag i Tyskland). Den svenske tronarvingen Carl Johan tvang da Danmark til å avstå Norge til Sverige ved Kieltraktaten. Den danske kongen Fredrik den 6. hadde intet valg – han risikerte å miste alt om han ikke gikk med på det svenske kravet. Men mens Carl Johan var opptatt i Europa, hadde Fredrik 6. sendt sin sønn og tronarving Christian Fredrik til Norge for å organisere et opprør og bli utropt til konge. Han møtte mange norske stormenn på Bernt Ankers herregård på Eidsvoll. Christian Fredrik ønsket å utrope seg til eneveldig konge i Norge, men da fikk han klar beskjed av professor Georg Sverdrup; nå var det nye tider og nye ideer som gjaldt. Inspirert

av den amerikanske og franske revolusjon var det nå folket som måtte bestemme sin egen grunnlov og velge sin konge. Christian Fredrik gikk med på dette og innkalte en riksforsamling.

Utsendingene ble valgt ved kirkene. Riksforsamlingen møttes på Eidsvold i april, og allerede i midten av mai var den nye grunnloven vedtatt. Denne hadde riktignok ikke en *Bill of Rights* etter de andre revolusjonene, men mange av de viktige menneskerettighetene – som religionsfrihet, yringsfrihet og næringsfrihet – var med. Dermed fikk Norge en av de første grunnlovene i Europa som fastsatte fundamentale rettigheter.

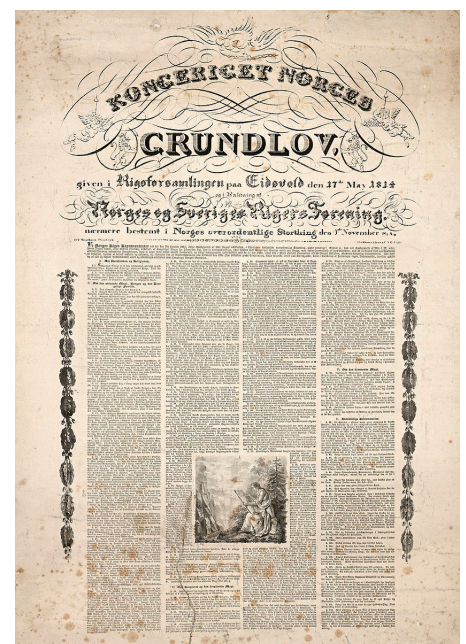

GRUNNLOVENS PRINSIPPER

Hva var så prinsippene i den norske grunnloven? Her kan vi igjen starte med John Locke.

John Locke mente staten var opprettet med den hensikt å beskytte rettighetene. Dette forklarte han med at staten var opprettet som en samfunnskontrakt mellom borgerne; alle hadde gått med på å avgi noe av sin frihet til staten mot at staten beskyttet rettighetene og friheten deres. Denne tenkningen utviklet seg til *konstitusjonalisme* – for å hindre at kongen eller staten misbrakte sin makt, måtte rettighetene nedfelles i en skreven kontrakt – eller grunnlov. For at dette skulle være en overenskomst mellom alle lag av folket, måtte den vedtas av en folkeforsamling. Dette var noe av grunnen til at Christian Fredrik måtte innkalle en riksforsamling på Eidsvoll for å vedta en grunnlov, der brede lag av folket var representert. Siden rettighetene var overordnet annen lovgivning, står også Grunnloven over alle andre lover. I dagens norske grunnlov finner vi *religionsfrihet* (§ 16), *yringsfrihet* (§ 100) og *næringsfrihet* (§101). I § 105 ligger *eiendomsretten* – der står det at dersom staten må overta eiendom fra en borger, skal han ha full erstatning. I §121 står det at grunnloven ikke kan endres i strid med dens prinsipper eller ånd. Det kan bl.a. bety at Grunnlovens rettigheter er uforanderlige og iboende, og at det dermed ikke skal være mulig å endre dem.

Individuelle rettigheter forutsetter at *statens makt er begrenset* – man

Maktfordelingsprinsippet

Statsmakten fordeles på tre uavhengige institusjoner: en lovgivende, en utøvende og en dømmende.

kan ikke ha frihet for den enkelte og samtidig en eneveltig eller tyrannisk stat. De amerikanske grunnlovsfedrene innså at dersom makten var samlet på ett sted, hadde den en tendens til å vokse og utvikle seg til maktmisbruk. De brukte derfor den franske filosofen Montesquieus ideer om *maktfordeling* da de skulle utforme det amerikanske systemet. Prinsippet var at makten skulle deles i tre deler; den utøvende (presidenten), den lovgivende (kongressen) og den dømmende (Høyesterett). Disse tre delene skulle kontrollere og balansere hverandre, slik at ingen av dem dominerte den andre, men at de tvert i mot sjekket hverandre. Dette prinsippet videreførte eidsvoldsfedrene i vår egen grunnlov; de opprettet Kongen i statsråd (den utøvende makt), Stortinget (lovgivende) og Høyesterett som den dømmende.

Dersom rettighetene ble krenket av staten, var det viktig å ha *uavhengige domstoler*. Dette hadde vært noe av problemet i England på 1600-tallet, der kongen kontrollerte domstolene. Når noen protesterte mot maktmisbruket hans, kunne han arrestere dem og få dem dømt. Men i maktfordelingssystemet i den amerikanske og i den norske grunnloven er domstolene uavhengige av både utøvende og lovgivende makt – i Norge regjeringen og Stortinget. Dersom staten krenker en borgers rettigheter, kan borgeren gå til sak mot staten for å forsvare sine rettigheter.

Det er en lang prosess å endre Grunnloven. Etter § 121 i Grunnloven må et forslag settes frem i løpet av de tre første årene i en stortingsperiode og ligge over et valg, slik at velgerne kan si sin mening om det. Så må det tas opp igjen av det nye Stortinget og vedtas med 2/3 flertall. Hensikten med dette er at det skal være vanskelig å endre reglene for hvordan samfunnet styres, og at det skal være et bredt flertall som ønsker endringen. Når det stemmes over grunnlovsendringer, må 2/3 av representantene være til stede.

Grunnloven har flere bestemmelser som skal beskytte borgeren mot at staten tar fra ham friheten; for det første er det *bare domstolen som kan idømme straff*, og det må være en *lovbestemmelse som sier at det som er gjort er straffbart* (§ 96). Dernest kan ikke lovene gis *tilbakevirkende kraft* – dvs. at de ikke kan gjelde for noe som er blitt gjort tidligere, kun det som gjøres i fremtiden (§ 97). Grunnloven slår også fast at det skal være *likhet for loven* (§ 98). Ingen skal få spesielle unntak, fritak eller privilegier som ikke alle har (med mindre det er hjemlet i loven).

I 2014 ble det tatt inn bestemmelser (§ 102) som verner om privatlivets fred og personvernet – i vår mediastyrt og digitaliserte tidsalder er dette viktige bestemmelser. I tillegg kom barns rettigheter inn (§ 104).

.....

**FNs grunntanke:
SAMMEN FOR EN BEDRE
VERDEN**

FN har to hovedmålsettinger:

- Å spare kommende generasjoner for å oppleve krigens grusomheter
  - Å verne om alle menneskerettighetene
- .....

UNIVERSELLE MENNESKERETTIGHETER

I 1945 ble De forente nasjoner (FN) stiftet. Verdensorganisasjonen skulle arbeide for internasjonal fred og samarbeid og bygge sitt arbeid på å fremme menneskerettighetene. I 1948 vedtok FN Verdenserklæringen om menneskerettigheter. Europarådet vedtok en egen konvensjon for de europeiske landene i 1952 (Den europeiske menneskerettighetskonvensjon). I 1966 vedtok FN to nye konvensjoner, som var mer konkrete og detaljerte; Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Begge disse konvensjonene ble gjort til norsk lov i menneskerettighetsloven fra 1999.

Dermed var menneskerettighetene høyt på agendaen igjen. Men mens man på 1600- og 1700-tallet snakket om naturlige eller iboende rettigheter (naturretten), snakket man nå om universelle rettigheter. Hva var forskjellen på dette? For å finne svaret må vi se litt på utviklingen utover 1800- og 1900-tallet.

Utover 1800-tallet søkte man bort fra et religiøst/kristent utgangspunkt for filosofi og vitenskap – man skulle frigjøre seg fra alt som var utenfor denne verden (metafysikk), og kun forholde seg til det man kunne erfare. Denne retningen ble kalt positivisme og betegnet «det som var gitt» (det positive). Fornuft og observasjon – den rene vitenskap – skulle være den eneste vei til kunnskap. Alt som lå utenfor dette – for eksempel tro og åpenbaring – var uvitenskapelig.

I rettighetstenkningen innebar det at man gikk bort fra ideen om at rettighetene hadde sitt opphav i Gud eller naturen. Isteden skulle rettighetene bygge på mennesket selv, på en tanke om at mennesket måtte være fritt for å utvikle seg og dermed hadde krav på rettigheter. Konsekvensen av dette var at rettighetenes fundament ikke var i noe absolutt og uforanderlig utenfor mennesket (Gud), men i mennesket selv. Dermed var det også opp til mennesket selv – gjennom fornuft og

vitenskap – å definere hva som var rettigheter.

Når man fjerner Gud fra rettighetstenkningen, fjerner man også fundamentet for rettighetene. Dermed var det staten som var den suverene makt, og som definerte rettighetene (slik også Rousseau hadde ment). Det var staten som ga rettigheter, men også staten som kunne ta dem tilbake.

Dette virket som en fornuftig tanke helt frem til 1945. Da Tyskland hadde tapt krigen, og de allierte arrangerte en rettssak – «Nürnberg-prosessen» – for å dømme nazilederne for deres grusomheter, støtte man på et stort dilemma: Hva skulle man dømme dem for? Hvilken lov hadde de forbrutt? De hadde jo fulgt den tyske statens lover, så man kunne ikke dømme dem for lovbrudd der. Og man hadde avskaffet både Gud og naturretten, så det kunne man heller ikke dømme dem på grunnlag av.

Eneste måten å finne et grunnlag å dømme dem på, var å etablere universelle prinsipper om rett og galt som var overordnet statenes lovgivning. Dette bygde man på en allmenn tanke om alle menneskers verdi og moralske ansvar. Dette var utgangspunktet for ideen om universelle rettigheter. I FNs erklæring om menneskerettigheter finner vi likheter med den kristne naturretstenkningen; erklæringen slår fast de iboende rettighetene til hvert enkelt menneske og slår fast at hvert menneske har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet (art 3).

MENNESKERETTIGHETENE – OG VERDIGRUNNLAGET

Janne Haaland Matlary er professor i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo. Hun er katolikk og har vært rådgiver for Paven i internasjonale spørsmål. I boken *When Might Becomes Human Right* (2007) begrun-

ner Matlary rettighetene ut fra en katolsk naturretstenkning. Matlary er kritisk til den verdirelativismen som rår i Europa og mener en slik sekulær tenkning – der Gud og naturretten er utelatt – undergraver menneskerettighetene. I en sekulær (ikke-kristen) begrunnelse er ikke

rettighetene lenger gitt av Gud og iboende i hvert enkelt individ. Matlary mener det særlig er tre tankeretninger i vår tid som undergraver verdigrunnlaget for menneskerettighetene.

Det første er *materialisme*. Den vestlige kulturen er preget av en materialistisk mentalitet, der det handler om å ha og kjøpe, om forbruk. Dermed blir individene bare objekter for markedet, de blir sett på som ting, mer enn som mennesker med egenverdi.

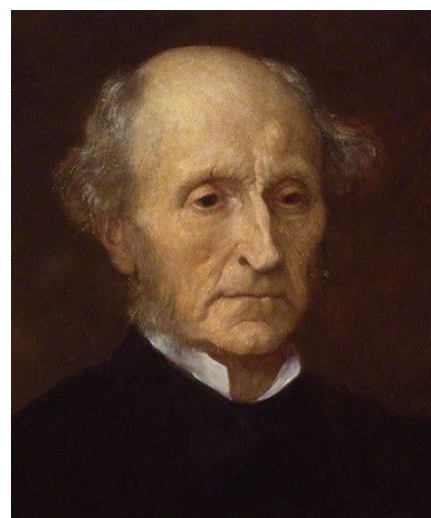
Det andre er *subjektivism*: Alt blir sett i forhold til mennesket selv; det finnes ikke noe utenfor mennesket som er virkelig; Gud, moralnormer og verdier er noe mennesket selv definerer ettersom det passer. Gud er ikke lenger sentrum i universet – det er det mennesket selv som er. Menneskerettighetene blir da løsrevet fra moralnormer utenfor mennesket selv, og det er opp til mennesket selv å definere sine egne normer og verdier, uavhengig av samfunnet. Det viktigste målet er å realisere seg selv, og menneskerettighetene er et redskap for dette. Dermed blir også moral noe som er privat, og det blir noe relativt; mens det i utgangspunktet var en felles moraloppfatning som var offentlig. Mens menneskerettighetene hos Locke var gudssentrert, er de i dagens samfunn egosentrert.

Matlary mener spørsmålet om abort illustrerer dette spørsmålet. Tilhengere av abort vil ofte argumentere med kvinnens rettigheter; enhver kvinne har rett til å bestemme selv om hun vil bære frem et foster (som er mindre enn 12 uker gammelt) eller ikke. Dette er en del av hennes selvbestemmelsesrett og ligger derfor innenfor retten til å bestemme over sitt eget liv. I så måte er det en grunnleggende rettighet.

Men motstandere av abort vil argumentere annerledes ut fra rettigheter: Fosteret er et menneske og har dermed også rettigheter. Og den mest grunnleggende rettigheten av alle er retten til liv. Ingen har rett til å ta fra det ufødte barn retten til liv – heller ikke moren. Dette er en logikk som følger samme regler som for det fødte liv. I bunnen av dette ligger det kristne menneskesynet, som sier at livet starter ved unnfangelsen og at alle mennesker har lik verdi og like rettigheter. Det er et menneske- og rettighetssyn som ikke er fundamentert i mennesket selv, men i Gud og naturretten; livet er gitt av Gud, og intet menneske har dermed rett til å ta det fra andre. Dermed har man et korrektiv utenfor staten eller det enkelte mennesket.

Den tredje tankeretningen er *utilitarisme*, som egentlig betyr nytte – det at man bruker andre mennesker ut fra hvilken nytte man har av det, ikke ut fra at hvert menneske har en verdi i seg selv. Dette er en retning som går tilbake til den britiske filosofen John Stuart Mill på 1800-tallet. Mill mente at politikken skulle ha størst mulig nytte for flest mulig som mål. Dermed skulle den også være verdinøytral – nyttehensynet skulle vært overordnet alle andre hensyn. Dermed løsrev også han rettighetene fra overordnede verdier (som Gud og naturretten) og erstattet dette med et verdinøytralt prinsipp om nytte.

Nyttetenkningen bryter med et grunnleggende prinsipp om menneskerettigheter; at alle har lik verdi, og dermed skal ha de samme rettighetene – uavhengig av nytte. Kan man innskrenke eldres rettigheter fordi

John Stuart Mill (1806–73) var sønn av James Mill, en av «grunnleggerne» av utilitarismen i Storbritannia. Mill begynte å lære gresk da han var tre år, og latin, matematikk, filosofi og økonomi fra han var barn. Han skrev bøker om frihet (*On Liberty*), filosofi og økonomi og hadde stor innflytelse i England på 1800-tallet.

.....

de ikke lenger er til nytte på samme måten som tidligere? Hva med funksjonshemmede, alvorlig syke, ufødte barn? Og visker man ikke bort skillet mellom rett og galt om man fjerner verdiene?

I praksis blir det opp til staten å definere hva som gir mest mulig nytte til flest mulig. Men da har man flyttet grunnlaget for menneskerettighetene fra Gud og naturretten og over til staten. Og dersom staten mener det er til nytte for mange at mindretallet får innskrenket sine rettigheter, vil det være riktig. Likhetsprinsippet er erstattet med et nytteprinsipp, som baserer seg på staten. Flertallet kan overkjøre mindretallets rettigheter om det er nødvendig. Rettighetene er ikke lenger absolutte, de er fundamentert i flertallet. Og da ender man opp i at det som er best for den situasjonen man står oppe i, er det beste vedtaket.

ET KRISTENT VERDIGRUNNLAG?

Menneskerettighetene må være basert på noe solid og uforanderlig. John Locke la et slikt fundament da han mente rettighetene hadde sitt utgangspunkt i Gud og naturretten, og at de var en del av mennesket selv. Ideen om menneskerettigheter bygde i utgangspunktet på at rettighetene var absolutte og uforanderlige. Rettighetene var gitt fra Gud til mennesket i skapelsen. De var en del av hvert enkelt menneskets person, og kunne dermed ikke forandres. På samme måte som de fysiske

lovene i naturen var uforanderlige, var også naturretten det. Den var nedlagt i selve skaperverket og hadde sitt utgangspunkt i Guds vilje. Og utgangspunktet – som for Locke – var at mennesket først og fremst var ansvarlig overfor Gud for sine liv – deretter staten. Det fantes en høyere autoritet enn både mennesket selv og staten, som rettighetene var forankret i. Mennesket stod ansvarlig for sine liv primært overfor Gud (men også overfor sin neste). Derfor var de absolutte og uforanderlige. Og siden alle hadde samme verdi for Gud, alle var skapt av Gud – uavhengig av rase, kjønn eller stand – hadde alle i prinsippet de samme

rettighetene (selv om dette ikke alltid ble fulgt opp i praksis).

Et grunnleggende prinsipp er at rettighetene er like for alle, fordi Gud har gitt det til alle. Gjennom historien har man forsøkt å definere noen mennesker eller grupper bort fra at de har egenverdi som mennesker. Det gjelder for eksempel slaveriet og jødeutryddelsen under andre verdenskrig. Gjennom å definere noen raser som laverestående i forhold til andre, har man kunnet forsvare undertrykkelse og krenkelse av rettigheter som frihet og liv. Menneskelivet hadde ikke samme verdi, men var gradert.

Et annet viktig poeng, som ligger i Lockes begrunnelse for menneskerettighetene, er at rettighetene skal beskytte friheten til å tjene en høyere hensikt med sitt liv. Hvert menneske er skapt av Gud, for å tjene Ham. Det innebærer at friheten er gitt for å bygge noe positivt, for å bidra med sine evner, for å tjene andre mennesker med de evner hver enkelt har. For at det skal fungere, krever det at friheten bygger på normer og verdier som gjør at den blir en positiv kraft. Dersom frihet primært handler om å fremme egoisme og umoral, undergraver det på sikt selve friheten. Frihet og rettigheter bygger på at samfunnets normer og verdier oppmuntrer til at friheten blir en konstruktiv og utviklende kraft i samfunnet – ikke en nedbrytende. I Galaterbrevet skriver Paulus: «Dere søsken er kalt til frihet. La bare ikke friheten bli et påskudd for den syndige natur, men tjen hverandre i kjærlighet. For hele loven blir oppfylt i dette ene budet: Du skal elske din neste som deg selv.»

Paulus sikter til den åndelige frihet i Kristus, men det er et prinsipp som også kan være et ideal for den politiske frihet. Det må være en balanse mellom rettigheter og plikter. Mange av de sosiale sammenhengene vi er i – familie, venner, skole, nærmiljø, foreninger – fungerer ikke etter rettighetstenkning, men baserer seg på et personlig og moralsk ansvar for hverandre. Kanskje er det derfor Gud ga oss de 10 bud – som gir hver av oss moralske forpliktelser overfor andre – og ikke de 10 rettigheter. Et samfunn som kun baserer seg på rettigheter og oppløser den enkeltes moralske plikt og ansvar for andre, vil gå i oppløsning innenfra. Francis Fukuyama er i sin klassiker *The End of History and the Last Man* opptatt av dette: Han mener den liberale frihetsideen må suppleres med ansvar for hverandre. Særlig i lokalsamfunn, familie og menigheter er dette sentralt – eksempelvis kan ikke familieliv bygge på egne rettigheter, men på omsorg for hverandre. Fukuyama er også bekymret for en form for rendyrket liberalisme som vender seg mot og «invaderer» det religiøse liv den oppstod i. Han peker på at mange av grunnlovsfedrene i USA var med i ulike trossamfunn og hadde en felles moralkode og tro på Gud. Dersom de liberale prinsippene vender seg mot de religiøse verdier samfunnet bygger på, kan det svekke et liberalt samfunns evne til å opprettholde seg selv, mener Fukuyama.

I et samfunn hvor statsmakten blir stadig mer omfattende, kan det også være grunn til å minne om John Lockes generelle prinsipp om at hvert menneske først og fremst er ansvarlig overfor sin Skaper for sine liv – ikke først og fremst overfor staten. Da det kristne perspektivet ble skjøvet ut på 1800-tallet, mistet rettighetene sin faste forankring i noe

Liberale demokratier er ikke selvoppholdende. Det samfunnslivet som de avhenger av, må til syvende og sist komme fra en kilde som er en annen enn liberalismen selv. De menn og kvinner som bygget det amerikanske samfunn ved grunnleggelsen av USA, var ikke isolerte, rasjonelle individer som beregnet deres egeninteresser. De fleste av dem var derimot medlemmer av religiøse samfunn som ble holdt sammen av moralske normer og troen på Gud.

Sitat fra Francis Fukuyama:
The End of History and
the Last Man:
(s. 326, egen oversettelse)

uforanderlig.

Samtidig er det kanskje lettere å få aksept for rettighetene i et samfunn som er preget av religiøst og politisk mangfold på en helt annen måte enn på Lockes tid. Vi må akseptere at det finnes mange ulike begrunnelser, og at det i samfunnet i dag mangler en klar begrunnelse for rettighetene. Det er mange likhetstrekk mellom dagens universelle rettigheter og naturretten på 1600-tallet.

Det betyr ikke at vi skal neglisjere det kristne perspektivet på rettighetene, men tvert imot fremme det frimodig der hvor den kristne forståelsen er viktig. Derfor er det viktig – særlig i undervisningen i kristne skoler – å fremheve menneskerettighetenes røtter i kristen tenkning. Det er også viktig å løfte det kristne menneskesynet og den kristne rettighetstenkningen frem i samfunnsdebatten. Det er ikke likegyldig hvilket verdigrunnlag rettighetene bygger på.

SLUTTNOTER

1. Locke 1689/1990, s. 119–120. Sitert fra Lars Fredrik Svendsen (red.) *Liberalisme. Politisk frihet fra John Locke til Amartya Sen*. Universitetsforlaget 20098, s. 20.
2. Se <http://www.ushistory.org/declaration/document/>
3. Rousseau, s. 174.

BIBLIOGRAFI

Amos, Gary. 1994. *Defending the Declaration. How the Bible and Christianity influenced the Writing of the Declaration of Independence*. Charlottesville: Providence Foundation.

Andenæs, Johs. 2004. *Statsforfatningen i Norge* (9. utg. ved Arne Fiflet). Oslo: Universitetsforlaget.

Bernt, Jan Fritjof og Doublet, David R. 2002. *Juss, samfunn og rettsanvendelse. En introduksjon til rettsvitenskapen*. Oslo: Gyldendal, (2. utg.).

Blackstone, William. 1979. *Commentaries on the Laws of England*, vol 1. Chicago: University of Chicago Press.

Fukuyama, Francis. 1990/2012. *End of History and the Last Man*. Penguin Books.

Heywood, Andrew. 1999. *Political Theory. An introduction*. New York: St. Martin's Press.

Høstmælingen, Njål. 2003. *Internasjonale menneskerettigheter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Locke, John. 1689/1924/1990. *Two Treaties on Government*. London: Everyman.

Matlary, Janne Haaland. 2007. *When Rights becomes Right. Essays on Democracy and the Crisis of Rationality*. Herefordshire: Gracewing.

Rousseau, Jean Jacques. 1973. *The Social Contract and Discourses*. London: Everyman.

Skirbekk, Gunnar. 1983. *Filosofihistorie 2*. Oslo: Universitetsforlaget (2. utg.).

Thommessen, Bjørn og Wetlesen, Jon. 1996. *Etisk tenkning. En historisk og systematisk innføring*. Oslo: Gyldendal.

Østerud, Øyvind m.fl. 1997. *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dokument 16 (2011–2012): Rapport til Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven, avgitt 19. desember 2011.

OM FORFATTEREN

Torkil Åmland (f. 1966) er lektor ved Danielsen videregående skole. Han har mastergrad i historie. Torkil har blant annet vært statssekretær i Arbeidsdepartementet og i Justis- og beredskapsdepartementet. Han har også vært rektor ved Bergen Kristne Grunnskole og Kristianborg videregående skole.